

YLIOPISTO PALVELIJANA VAI TOTUUDEN ETSIJÄNÄ?

Viime vuosikymmenten ajan on vallinnut kansainvälinen suunta muuttaa yliopistot tai laajemmin korkeakoulut palvelemaan suoraan yhteiskuntaa ja erityisesti yrityksiä. Tämä on vaikuttanut eurooppalaisen yliopistolaitoksen olemukseen, joka oli säilynyt peruspiirteiltään varsin samankaltaisena viime vuosisadan loppupuolelle asti.

Yliopistot ovat historiansa aikana olleet vuorovaikutuksessa ensin kirkon ja sitten yhteiskunnan muiden vaikuttajien kanssa.

Yliopisto-instituution sisällä toimivat ovat yleensä arvostaneet sen tarjoamaa vapautta etsiä totuutta mieltään askarruttaviin kysymyksiin ja ymmärtää maailmankaikkeutta, maapalloa, sillä tapahtuvaa elämää ja sen eläjiä. Tieteen ongelmat ovat syntyneet usein erilaisista törmäyskohdista ja havaituista epäkohdista. Mitä lähemmäs nykytilannetta tullaan, sitä enemmän on voimistunut vaatimus siitä, että tieteen tulisi auttaa yhteiskunnan tai sen jokin toimijaryhmän ongelmien ratkaisemisessa tai sen menestyksen edistämässä.

Kansainväliset organisaatiot on synnytetty osaltaan vaikuttamaan inhimilliseen toimintaan ja jopa säätelemään sitä. Ne vaikuttavat myös yliopistojen toimintaan. Taloudellisen

yhteistyön ja kehityksen järjestö (OECD) ja Euroopan unioni (EU) ovat kaksi merkittävää toimijaa eurooppalaisten yliopistojen kannalta. Ne vaikuttavat perusperiaatteisiin, joita eri maiden päättävät elimet muotoilevat sitten omaksi politiikakseen. Yliopistoja on alettu käytännöllistää, jotta ne palvelisivat suoraan yhteiskuntaa.

TUTKIMUS - TOTUUDEN ETSIMISTÄ, KRITIIKKIÄ JA EPÄSUORAA PALVELUA

Jäin eläkkeelle Tampereen ”vanhasta” yliopistosta vuonna 2005. Olin tullut opiskelemaan samaan taloon Yhteiskunnalliseen Korkeakouluun vuonna 1960. Alkuvuosikymmenet oma tiedekuntani eli yhteiskuntatieteellinen tiedekunta oli korkeakoulun tai yliopiston *primus motor*. Sitten opetus ja tutkimus laajeni, syntyi uusia tiedekuntia.

Pispalan tunnelmaa välittyä kuvasta 1970-luvulta.

Opetusjaostot, joissa suoritettiin alempia tutkintoja, lakkautettiin.

Yhteiskunnallisena ja yhteiskuntatieteellisenä opinahjona olimme tottuneet ”palvelemaan” ympäröivää yhteiskuntaa mutta omilla ehdoillamme. Tämä tapahtui jopa niin, että tutkimuksen tekeminen ympäristöstämme saattoi olla kiusallista julkisen ja yksityisen taloudellisen vallan kannalta, vaikka emme kaikki 1960-luvun radikaaleihin samaistuneetkaan.

Jouduin esimerkiksi yliopiston rehtorin puhutteluun Tampereen kaupungin johdon valitettua toiminnastamme 1980-luvun alussa. Olimme Tampereen teknillisen korkeakoulun tutkijoiden ja suunnittelijoiden kanssa ryhtyneet analysoimaan Pispalaan vanhan työväen asuinalueen suunnitteilla ollutta radikaalia muuttamista niin sanotun paremman väen asuntoalueeksi. Emme kuitenkaan jättäneet tutkimustamme, eikä rehtorikaan asiaan enää puuttunut, kuten ei kaupunkikaan.

Ketä ”palvelimme” projektissamme: itseämme, pispalalaisia, kaupungin kehittämistä vai vanhojen asuinalueiden muuttamisen eettisten, taloudellisten, sosiaalisten tai kulttuuristen kysymysten selvittämistä? Ainakin vastustimme rakennusliikkeiden silloisia haaveita saattaa alue täyteen betonitalomöhkäleitä. Projektiin osallistuneet olivat joko virkasuhteessa yliopistoon tai graduntekijöitä, joten emme tarvinneet suurta ulkopuolista rahoitusta, josta olisimme olleet riippuvaisia.

Palvelemisfunktio tuntui alussa vain tutkimuksen mahdolliselta sivutuotteelta. Vähitellen siitä tuli sitten epäsuoraa palvelua. Tärkein pyrkimyksemme oli sen selvittäminen, mistä Pispalassa ja sen historiassa oikein oli kysymys, mitä ulottuvuuksia tämä ”totuus” sisältäisi ja miten eri tahot, kuten päättäjät, asukasryhmät, talojen omistajat ja innostuneet uudelleenmuokkaajat, ymmärtäisivät sen. Olimme kiinnostuneita myös kaupunkihistoriasta ja kulttuurista sekä ympäristöstä. ”Totuuden” eli erilaisten koettujen totuuksien yhdistelmän julkituominen auttaisi päätöksentekijöitä harkitsemaan aikeitaan ja huomioimaan eri näkökohdat – näin optimistisesti oletimme (Pispalaprojektin lähtökohdista: Koskiahon 1978).

Kun olimme perehtyneet käytännön tilanteeseen alueella, aloimme olla huolissamme alueen vähäväkisen väestön tulevaisuudesta. Johtopäätöksemme kallistuivat tämän joukon tulevaisuuden huomioimisen puolelle. Selvästikin loppupuolella projektia palvelimme enemmän tämän joukon olosuhteiden selvittämistä kuin esimerkiksi rakennusliikkeiden tai yritysten näkökohtia. Olimme kuitenkin omasta mielestämme etsineet totuutta ja löytäneet epäkohdan, joka suuntasi mielenkiintoa tämän puolen selvittämiseen enemmän kuin kokonaisuuden muiden puolien. Niinpä esimerkiksi arkkitehdit ja insinöörit alkoivat pohtia talojen peruskorjauksia uustuotannon sijaan, ja sosiaalipolitiikan

Tajusimme, kuinka tärkeä – ja samalla viehättävä – Pispala oli kaupungissa kaiken kaikkiaan ja erityisesti alueen vähäväkiselle väestölle.

tutkijat alkoivat pohtia nykyisen väestön selviytymismahdollisuuksia omalla alueellaan sieltä poismuuton sijaan. Tämän voisi sanoa olevan tutkimuksen epäsuoraa palvelua.

Tällaiseen tutkimuksen suuntaamiseen eivät kaupungin virkamiehet, päätöksentekijät tai yliopiston johtokaan olleet tyytyväisiä. Heidän mukaansa emme palvelleet tulevaisuutta vaan olimme jämähtäneet menneisyyteen tai korkeintaan pyrimme säilyttämään nykyisyyttä pienin parannuksin. Tajusimme, kuinka tärkeä – ja samalla viehättävä – kyseinen harjuasutus oli kaupungissa kaiken kaikkiaan ja erityisesti alueen vähäväkiselle väestölle. Kun itse olin syntyperäisenä tamperelaisena asunut vain keskustan itäpuolella, läntisen osan pispalalaisuus ei sinänsä ollut ennestään minulle aivan tuttua, sen sijaan kylläkin omakotialuehenki ja -todellisuus 30 vuoden ajalta.

Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa (kirjoitettiin myös pienellä k-kirjaimella), joka siirtyi Helsingistä Tampereelle vuonna 1960, ja Tampereen ”vanhassa” yliopistossa oli mahdollista tehdä tutkimusta, joka sen hetkisen

näkemyksen mukaan taisteli niin sanottua kehitystä vastaan. Se ei juuri hyödyttänyt sen ajan yritysmaailman etuja ja oli ristiriidassa poliittisten päättäjien tahdon kanssa. Pitkällä aikavälillä tutkimuksestamme oli silti hyötynyt monenlaisille tahoille.

Pispalan mylläämisen lopettaminen on tuonut alueelle hyvin toimeentulevia asukkaita, työllistänyt rakennusliikkeitä sekä puutavaran- ja rakennustarvikkeiden myyjiä. Vähittäinen uudistus on lisännyt kaupungin kokonaisuuteen nykypäiväänkin hyvin sopivan turistikohteen ja parantanut näin kaupungin imagoa. Tutkijoiden harjoittama betoni-Pispalan muodostumisen jarruttaminen, johon asukas- ja perinneyhdistys myös osallistui, kääntyi jälkeinpäin arvioiden myös epäsuoraksi palvelemiseksi.

PALVELU- JA YRITYSYLIOPISTO TUTKIMUSALUSTANA

Bologna-prosessi, jossa korkeakoulututkinnot jaettiin BA- ja MA-tasoihin, oli nykyi-

Kuvassa vuodelta 1974 on Pispalan valtatie taloja Rajaportin saunan suunnalta.

Hyötyjen on tultava näkyviin pian, jotta yritysmaailma vastaisi antamalla rahoitusta yliopistolle.

sen yliopistouudistuksen lähtölaukaus vuosisatojen vaihteessa. EU:n tämän vuosisadan korkeakoulustrategioiden mukaan yliopistot ja korkeakoulut jaetaan kolmeen luokkaan: maailmanluokan huippuyliopistoihin, yritys yliopistoihin ja alueellisiin yliopistoihin (*Commission Communication on a European strategy for universities 2022*; tutkijat ovat kehittäneet runsaasti muitakin nimi-

tyksiä nykyprosessin mukaiselle yliopistolle, katso Leišytė et al. 2021).

Maailmanluokan huippuyliopistot saavat itsenäisesti toteuttaa huippututkimustaan ja -opetustaan. Yritys yliopistot ja alueelliset yliopistot taas ovat valtion korkeakoulupolitiikan ohjauksessa OECD:n ja EU:n strategian mukaisin peruslinjauksin. Ne toimivat palveluyliopistoina. Yritys yliopisto toimii

sisään- ja ulospäin kuin yritys ja siinä missä alueellinenkin yliopisto, mutta jälkimmäinen palvelee nimenomaan yliopistoa ympäröivää laajaa aluetta. Suomalaiset yliopistot lienevät kaikki toisen ja kolmannen ryhmän edustajia.

Yleensä todetaan, että EU ja sen takana OECD antavat peruslinjaukset, joita jäsenmaa voi itse muotoilla omaan suuntaansa (Moisio 2014). Kuitenkin lopputulos on marssi samaan suuntaan (Ala-Vähälä et al. 2020). Kansainvälisissä järjestöissä on alettu käyttää käsitettä tietopolitiikka tai tietoon perustuva politiikka tieteen ja yhteiskunnan kytkennästä – Suomessa tutkittuun tietoon perustuva politiikka. Ymmärretään, että tarvitaan paradigmanmuutosta kytkettäessä yli-

opistojen toiminta suoraan yhteiskunnan toimintaan. Paradigma pohjautuu tuotanto- ja instituutioteoreettiseen näkemykseen innovaatioista, joille poliittinen systeemi tekee tilaa. **Torsten Lenz** käyttää käsitettä ”uusi kasvuteoria” uusliberalistisesta taloudellisen ja poliittisen näkemyksen sekä niiden toteutuksen teoriasta (Lenz 2017).

Myös Tampereen ”uusi” säätiöyliopisto, joka sai alkunsa vuonna 2014, on ottanut suunnakseen nimenomaan liike-elämän kehittämisen palvelemisen. Se näkyy selvästi siitä informaatiosta, jota yliopistosta jaetaan ympäröivään yhteiskuntaan. Palveleminen ymmärretään nyt ja heti -palvelemiseksi. Hyötyjen on tultava näkyviin pian,

Patenttivoraston työntekijä Albert Einstein ei varmaankaan olisi saanut aikanaan huipputitteliä yksinään paperille tuhartamistaan matemaattisista kaavoista.

jotta yritysmaailma vastaisi antamalla rahoitusta yliopistolle.

Tuore esimerkki tästä on Tampereen yliopiston provostin kirjoitus paikallislehti *Tamperelaisessa* 9.2.2022 (Takala 2022). Siinä korostetaan yritysyritystä, palvelututkimusta, innovaatiotoimintaa, uusien asiantuntijoiden kouluttamista ja työelämässä olevien osaamisen päivittämistä eli uudelleen- ja jatkokouluttamista. Yliopiston todetaan saavan enemmän yritysrahoitusta kuin muut yliopistot Suomessa. Yhteistyö eri organisaatioiden välillä ja tutkimustulosten kaupallistaminen on tärkeää. Yliopistotaustaisia yrityksiä listautuu pörssiin. Yritysten ja yliopiston välinen yhteistyö on suunnitelmallista, ja koulutusta suunnataan järjestelmällisesti ennakoitujen osaamistarpeiden mukaisesti. Toivomus on, että näin rakennetaan yhdessä kestävä maailma. Mukana on koko korkeakoulu-yhteisö, yliopisto ja ammattikorkeakoulu.

Euroopan komission tammikuussa 2022 julkistettu korkeakoulustrategia viekin kehitystä entistä enemmän yritysyrityksen suuntaan. Se tukee muun muassa käsitystä, jonka

mukaan opiskelijoiden ja henkilökunnan tulee perustaa *start up* ja *spin off*-yrityksiä, jotta he oppisivat entistä paremmin yrittäjänä selviytymistä (*Commission Communication on a European strategy for universities* 2022).

Kaikki edellä mainitut Tampereen yliopiston johdon edustajan mainitsevat käsitteet ja tavoitteet ovat keskeisesti EU:n vuonna 2022 julkaiseman yliopistoidean mukaisia. Taustalla on tunnistettavissa uusliberalistisen talouskäsitteen sisältämien ihanteiden kokonaisuus, jota nyt sovelletaan korkeakoulumaailmaan. Tähän tulokseen tuli myös Tampereen yliopiston ja Aalto-yliopiston kehitystä analysoinut tutkijaryhmä (Poutanen et al. 2020).

Ei voida kieltää sitä, että uuden kasvuteorian kontekstissa mukana olevat eivät tavoittelisi tieteellistä totuutta. Sillä vain pitää olla heti käyttöarvoa, jota voidaan soveltaa taloudellisiin ja teknisiin tarkoituksiin. Tässä piilee ongelma. On selvää, että yliopiston tieteenaloista ne, joilla on läheisin suhde yritysmaailmaan, erityisesti teknisten sovelluksien kehittämisen osalta, ovat yritysmaailman kannalta kiinnostavimpia kumppaneita

yliopiston eri tieteenaloista. Niinpä tämä seikka jo sinällään antaa pontta yliopiston sisäisen järjestyksen muuttamiseen.

Kehityksen myötä yliopistoissa keskitytään enemmän niihin tieteenaloihin, jotka ovat sen hetkisen käytännön kannalta hyödyllisiä ja kiinnitetään vähemmän huomiota niihin, joiden katsotaan olevan periferiaa. Tämä seikka onkin Euroopassa jo saattanut yliopistoja lakkauttamaan erityisesti humanistisia ja taideaineita. Seuraavina vuorossa ovat luultavasti kriittiset yhteiskuntatieteet.

Tanskalaisissa yliopistoissa tieteenalojen lakkautusprosessi on ollut käynnissä vuodesta 2014 lähtien. Suurimmat muutokset Pohjoismaissa tapahtuvat nyt Kööpenhaminan yliopistossa, ja ne koskevat tieteenaloja, jotka ovat kauimpina teknillisistä aloista. Aloituspaikkoja tullaan vähentämään 1502 paikalla vuoteen 2030 mennessä: eniten (24 prosenttia) humanistisista tieteistä mutta myös yhteiskuntatieteistä, lääketieteestä ja joistakin luonnontieteistä (*What we know so far: this will be moved or shut down at the university of Copenhagen* 2022).

HUIPPUYLIOPISTOJEN

HUIPPUTUTKIMUKSET JA -OPETUKSET

Yksi EU-strategiainkin painottama käsite on huippuyliopisto huippututkimuksineen ja -opetuksineen. Euroopan komissio näki ensin yliopistoluokittelussaan huippuyliopiston

kokonaan omaksi yliopistokategoriakseen, jossa tehdään maailmanluokan tutkimusta. Huippuosaamista on kuitenkin alettu luokitella maailmanlaajuisesti. Tällöin huippuyksiköiden arvo voidaan antaa mille tahansa tutkimusryhmälle, joka tekee erittäin korkearvoista työtä.

Ongelmaksi nousee, miten arvioidaan yleensä tieteellistä työtä: lyhyellä vai pitkällä aikavälillä, työn laadun mukaan vaiko oivalusten, joiden merkitys voi tulla esille vasta vuosikymmenten päästä? Patenttivoraston työntekijä **Albert Einstein** ei varmaankaan olisi saanut aikanaan huipputitteliä yksinään paperille tuhartamistaan matemaattisista kaavoista. Hän oli kiinnostunut tieteellisestä totuudesta eikä yhteiskunnan palvelemisesta tai muoti-ilmiöiden tutkimisesta.

Alkuperäisessä huippuyliopiston ajatuksessa tarkoitus oli taata tutkimusrauha tutkijoille, jotka halusivat tavoitella tieteellistä totuutta. Sen sijaan voidaan kysyä, mitä tavoitellaan sillä, että tutkijat pannaan kilpailemaan maailmanlaajuisesti tai valtakunnallisesti keskenään huippunimityksestä. Heidät on siis jo ennen työn alkamista todettu huipuiksi, jolloin heidän työnsäkin on eksplisiittisesti huippua! Mihun unohdetaan tulevat einsteinit?

Saksalaisten tutkijoiden kriittinen ryhmä esittääkin varsin purevaa kritiikkiä nykypäivän yliopiston perustavoitteista ja niiden toteutuksesta (esimerkiksi Stapelfeldt

2019). Samaa kritiikkiä voi kohdistaa myös suomalaisiin yliopistoihin.

ONKO YLIOPISTO ENÄÄ YLIOPISTO VANHASSA MERKITYKSESSÄÄN?

Onko yliopisto enää kriittisen tieteen harjoittamisen paikka, pohjimmaisena totuuden etsijä? Onko tälle aikaa, kun täytyy olla valmiina ratkaisemaan nykyhetken ongelmia nopeasti hektisessä maailmassa?

Uusi asettaa vanhan aina kyseenalaiseksi. Voidaan kysyä, onko nykyinen ymmärrys yliopiston asemasta yhteiskunnassa oikea. Onko nykyinen yrittäminen sellaista, että yliopiston pitää ”alistua” yrittäjäkumppanuuteen ja sysätä laajempi ja syvällisempi totuudenpyrkimyksensä sekä tähän liittyvä tieteellinen vapaus syrjemmälle? Pitäisikö eri tasoilla tehdä uusi yliopistoreformi, joka nykyistä paremmin pystyisi kamppailemaan maapallon säilymisen puolesta?

Yrittäjäkumppanuus näyttää nyt siltä, että sen tavoitteet ovat liian lyhytaikaisia ja osin yliopiston totuuden etsimisen pyrkimyksen kanssa ristiriidassa. Jos tavoitteet ovat keskenään ristiriitaisia, valta-asema ratkaisee kuljettavan suunnan. Tällaiselle vallalle tulee asettaa ainakin kovat eettiset vaatimukset.

—
Briitta Koskiaho-Cronström on sosiaalipolitiikan professori (emerita).

KIRJALLISUUS

- Ala-Vähälä, Timo et al. (2020) Monikerroksista toimijuutta ja monitasoista vaikutusta: Euroopan unioni ja suomalainen korkeakoulupolitiikka. Elo, Kimmo (toim.) *Suomi 25 vuotta EU:ssa: Millainen on ollut Suomen EU-jäsenyyden ensimmäinen neljännesvuosisata?* Eduskuntatutkimuksen keskus. Turun yliopisto. Turku, 56–62. https://issuu.com/turun_yliopisto/docs/suomi-25-vuotta-eussa
- Commission Communication on a European strategy for universities. European Commission (2022) Strasbourg. <https://education.ec.europa.eu/document/commission-communication-on-a-european-strategy-for-universities>
- Koskiaho, Briitta (1978) Pispalan toimintatutkimus. *Teoreettisia ja käytännöllisiä lähtökohtia*. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia 47/1978. Tampere.
- Leišytė, Liudvika et al. (2021) Inclusive Universities in a Globalized World. *Social Inclusion* 9 (3), 1–5. <https://doi.org/10.17645/si.v9i3.4632>
- Lenz, Thorsten (2017) *Die Europäische Wissensgesellschaft. Theoretische Grundlagen und ökonomische Einflüsse*. Verlag Dr.Kovac. Hamburg.
- Moisio, Johanna (2014) *Understanding the Significance of EU Higher Education Policy Cooperation in Finnish Higher Education Policy*. Acta Universitatis Tamperensis 2004. Tampere University Press. Tampere.
- Poutanen, Mikko et al. (2020) From democracy to managerialism: foundation universities as the embodiment of Finnish university policies. *Journal of Education Policy*, DOI: 10.1080/02680939.2020.1846080
- Stapelfeldt, Gerhard (2019) Zur Kritik neoliberalen Universitat. Vortrag 17. April 2019. *Das Forum kritische Wissenschaften*. <https://www.forumkw.de/>
- Takala, Jarmo (2022) Yliopiston yhteiskunnallinen vuorovaikutus luo kestävää tulevaisuutta. Kolumni 9.2.2022. Tamperelainen.
- What we know so far: this will be moved or shut down at the university of Copenhagen 2022. University Post University of Copenhagen 17. January 2022. <https://uniavisen.dk/en/what-we-know-so-far-this-will-be-moved-or-shut-down-at-the-university-of-copenhagen/>
- Verkkolahteet luettu 11.2.2022